

Andrej Pinter

ZDRUŽENA EVROPA ZA VEDNO?

Zdi se, da sta se družba in družb(en)oslovje relativno pozno začela ukvarjati s problematiko integracij in s kolektivno evropsko identiteto v novem integriranem prostoru, kajti v ospredju so bila manj abstraktna, politična, pravna in predvsem ekonomska vprašanja, ki so pač zadevala čisto konkretne problemske okvire in so seveda zahtevala hitre, sprotne odgovore, tako da za kakšno širše razmišljanje, s popularnim interdisciplinarnim pristopom denimo niti ni bilo prave priložnosti.¹ Ob takšnih in sorodnih temah je tako praviloma prisotna določena zadržanost, pa čeprav so vsebine nadvse aktualne in za racionalno obvladovanje ter anticipiranje posledic omenjenih procesov celo bistvene.

Gre pa za naslednje. Slovenija je na (koncu?) poti v evropsko integracijsko prihodnost, z ne nepomembnim poudarkom, da je pri tem očitno pripravljena pospraviti bolj ali manj vsa polena, ki ji padejo pod noge, in nenazadnje za ta cilj tudi precej žrtvovati. Kot da bi se pripravljala na poroko, vendar, vsa zaljubljena v ljubezen in ne v ženina, skozi gosto poročno tančico sploh ne bi videla. Torej je nekaj že na tem, če je pripravljenost na odrekanja tako velika in volja tako železna. V tem smislu je evropska integracija Slovenije, kratko-dolgoročno gledano, nujno potrebna, če nič drugega, že samo zaradi dejstva, da je v ta cilj usmerjeno precej potencialne energije, ki zaradi Newtona in njegovih vsega obsegajočih zakonov najbrž ne bi šla kar preprosto v nič, če zastavljenega cilja slučajno ne bi dosegla². Vendar je tovrstno gledanje usmerjeno res zelo kratkoročno in po večini v interesu dnevne politike, kar najbrž po svoje tudi govori o uporabnosti in veljavnosti takšne argumentacije. Če si sposodim še Tehranianov³ idejni koncept razvrščanja vsebine glede na odnos do problematike, potem lahko takšen pogled razumem v določenem smislu za evrofilskega, toda takšno dojetje problematike, torej »filsko«, je v podobnih primerih, predvsem zaradi pretirano navdušenega optimizma, praviloma opredeljeno vsaj kot naivno. Zanimivo pa je morda, kako je mogoče zadevno problematiko razumeti v kakšni bolj dolgo-dolgoročni predstavitvi, takšni torej, ki ni obremenjena samo z imperativi ekonomije, s »fobijo« pred ignorantskim obnaša-

¹ Kar je tudi razumljivo, kajti družba vendarle stremi k zajemanju iz dejansko obstoječega in precej manj iz nastajajočih predpostavk in abstraktnih nastavkov, družb(en)oslovje pa si mora, zaradi grenkih izkušenj iz nedavne preteklosti, najprej zaceliti rane in razčistiti samo s seboj in z družbenim sistemom, ki je bil še nedavno predmet njenega preučevanja.

² Višek energije se, kot je znano, pogosto pojavi v vsakršnih oblikah izražanja nezadovoljstva.

³ Majid Tehranian je podoben idejni koncept za razvrstitev zornih kotov na problematiko informacijske tehnologije predstavil v *Technologies of Power*, New Jersey, 1990, str.: 4, kjer je za svojo razvrstitev uvedel kategorije technophilic, technophobic, technoneutralist in technostructuralist.

njem evropskih sosedov ter s »filsko« zavestjo o tem, kaj je mód(er)no in kaj ni. Morda se sicer zgodi, da rezultati takšnega razmišljanja ne bodo revolucionarni in morda celo prav nič drugačni od »filških« ali pa »fobskih«, toda pomembnejše se zdi predvsem, da je vpogled celovitejši.

1. Kako si lahko pomagamo z zgodovino?

*»Iz zgodovine se naučimo, da se ničesar ne naučimo«
(G.B.Shaw)*

Od francoske revolucije dalje, ko je na ruševinah fevdalizma nastal pojem nacije⁴ in nacionalne države, lahko na evropskem kontinentu opazujemo, da se skozi čas in njegova obdobja v smislu integrativnih sil stalno izmenjujeta protipolni pojavniki evropskega družbenega agensa. Recimo jima **nacionalizem** in **univerzalizem**, katerih osnovna karakteristična razlika je predvsem to, da različno razume meta in na različne načine izvajata procese integracije. Nacionalizem to počenja na osnovi *nacionalne* (v smislu občutka pripadnosti državni skupnosti) in narodne zavesti (v smislu občutka pripadnosti narodno kulturni entiteti) ter z vzpostavljanjem in krepljenjem temu ustrezne kolektivne identitete, seveda v okvirih institucionaliziranega mehanizma in pripadajočih, bolj ali manj represivnih aparatov moči, kar poosebljajo državne strukture. Univerzalizem pa v različnih pojavnih oblikah ta isti fenomen, integracijo posameznih individualnih elementov namreč, izvaja na ravni, ki presega meje nacionalnih držav, torej na nadnacionalni ravni, pa bodisi v *ozemelskem, vojaškem, političnem, ekonomskem ali kulturnem* smislu⁵. Seveda ni nerazumljivo, da se ta dva pola na mestu agensa vzajemno izključujeta, vendar sta medsebojno močno povezana, celo odvisna, kar bo razvidno tudi iz naslednjih razdelkov. Toda, najprej zgodovina.

A) Obdobje po francoski revoluciji 1795⁶–1814 je čas, ko je evropski družbeni agens mogoče ustrezno razložiti kot **univerzalizem**. Navkljub idejam francoske revolucije, ki so napovedale radikalne nastavke postfevdalizma v smislu oblikovanja nacionalne zavesti⁷, je Napoleonova vizija vojaško, monetarno in politično združenega kontinenta pomenila predvsem nadnacionalno obliko koeksistence, ki v nasprotju s kasnejšimi imperialističnimi politikami nekaterih nacionalnih držav ni (kulturno) omejevala integriranih elementov, kajti Francozi (v načelu) niso predstavljali frustrirane, superiorne nadržane, temveč so samo poosebljali (pretežno represiven) univerzalističen aparat, ki je držal vse niti takšne koeksistence v skupnem izhodišču.

⁴ Predmeta te razprave sta nacija kot državotvorni objekti nacionalnih držav in večnacionalna integracija kot oblika globalne družbene ureditve. Nacijo razumem za pomensko različno od naroda, ki v obliki manjšin večinoma prerašča državne meje samo v toliko, kolikor je nadnacionalna integracija pogojena in zasnovana na državnih aparatih (držav ustanoviteljih) in institucionalizirana z nacionalno državo (kar ne more in ne sme vključiti tudi narodnih manjšin zunaj meja matičnih nacionalnih držav). To, da prepoznava pojmovno razliko pod dvema kategorijama, je pravzaprav prednost slovenskega jezika, kajti podobno vsebinsko razliko razume večina zahodnih avtorjev, denimo eden boljših raziskovalcev nacionalizmov, Peter Alter, jo upredmeti v slabo prevedljivih kategorijah (Kulturation in Staatsnation = »kulturen in političen narod«), Peter Alter, *Nationalism*, London 1994.

⁵ Odvisno pač od zgodovinskega konteksta in stopnje družbenega razvoja.

⁶ Čas (1789–95) krvavega divjanja do vzpostavitve direktorata je v tem smislu prehodno obdobje, kjer v anarhičnosti dogajanja jasnega agensa družbe ni mogoče prepoznati.

⁷ Nacionalnih držav kar takoj še ni bilo.

B) Po letu 1814, ko so se z gorečo željo po miru na dunajskem kongresu zbrali politični voditelji evropskih velesil in poskusili sami ukrojiti nov zemljevid, opazimo nov, tokrat političen paradoks, kajti vsem dogovorom o miru navkljub, ni bilo obdobje po Napoleonu prav nič mirno. Nekajletno vmesno obdobje⁸ umetnega vzdrževanja »univerzalizma«, predvsem s spodbujanjem nastajanja nekaterih večnacionalnih državnih tvorb⁹ in politike vmešavanja v notranje zadeve posameznih držav, so nadomestila močna liberalna in nacionalistična gibanja. Buren čas uporov proti »multinacionalkam«¹⁰, ki se konča v pomladi narodov leta 1848, lahko zato označimo kot obdobje **nacionalizma**.

C) Nekako v začetku petdesetih let 19. stoletja se na prestole evropskih velesil vrnejo absolutistični vladarji, kar pomeni tudi vzpostavitev močne reakcije na nacionalizme, vendar je potrebno nadnacionalen **univerzalistični** agens iskati tudi ali pa predvsem drugje. V evropskem gospodarstvu namreč revolucionarno nastopi premik temeljnega ekonomskega bogastva, in sicer gre za premik s poljedeljstva na industrijo, seveda z roko v roki s porajajočo se gospodarsko in infrastrukturno konjunkturo. Tak premik je osnova za univerzalizem kapitala¹¹, hkrati pa radikalno zaostruje tudi razmere na socialnem področju, kar vodi do pojava v šestdesetih letih tega stoletja, ki ga najbrž lahko imenujem »umetno formiranje nadnacionalnega delavskega naroda«. Sočasno pa sta pomembna tudi vzpon internacionaliziranega razumevanja antiklerikalne svobode vesti kot paradigme prostozidarstva in pa znameniti razcvet na znanstvenem ter kulturnem področju. Zaključek tega in začetek naslednjega obdobja lahko prepoznamo leta 1871, ko v Parizu krvavo in neslavno propade poskus diktature umetno zasnovanega naroda delavcev.

Č) V obdobju po padcu pariške komune se s poudarjeno nacionalno noto kar na hitro združita Italija pod Garibaldijem in Nemčija pod Bismarckom, na vzhodu postane ozemeljsko lačna tudi Rusija, ki bi se rada širila na račun bolehnega turškega velikana, zaradi perečih narodnostnih vprašanj pa slabí tudi Avstro-ogrska. Nasprotja teh evrosil pa so bila bolj in bolj na robu mednarodnega incidenta, zato so te glavnino imperialističnega naboja kmalu previdno usmerile zunaj meja kontinenta. Vseeno pa **nacionalizem** tega časa nosi močno negativno etiketo, kajti dejstvo je, da je bila prevlada praktično nad vsem svetom v rokah peščice evropskih državnih aparatov, ki so s svojim uničevalnim nacionalizmom škodovala »nacionalizmom«¹² drugih narodov in držav. Mednacionalno »trenje«¹³ in kopičenje negativnega nacionalističnega naboja, ki se je samo še stopnjevalo, pa je navsezadnje pripeljalo tudi do svetovne vojne leta 1914.

D) Po vojnem obdobju, ki ga razumem kot vmesno, nastopi zopet univerzalistično restavriranje povojnih razmer in razmerij, da pa je res univerzalistično, pa lahko razberemo iz ponovnih oblikovanj večnacionalnih državnih tvorb¹², dalje iz vsesplošnih revolucionarnih gibanj¹³, ki so povečini izhajala iz ideologije umetno ustvarjene delavske nacije in so vplivala na nastanek kominterne, in tretjič iz

⁸ Takšno vmesno obdobje zaznamo tudi pred Napoleonom, ko neposredno v času krvavega pariškega klanja, zaradi kaotičnih družbenih razmer, nadvse težko določimo kateregakoli od obeh polov za edini agens družbe.

⁹ Belgijsko-nizozemsko kraljestvo, Piemontska država, konfederacija 39 nemških držav...

¹⁰ Kot so bili denimo otomanski, habsburški imperij in pa večnacionalne državne tvorbe.

¹¹ Za katerega vemo, da pa nima ne duha ne barve, da ne loči med posameznimi nacionalnimi razmejitvami, ampak se bolj ali manj seli na področja, kjer je donosnost večja kot drugod.

¹² Na primer Kraljevine SHS, Češkoslovaške države,...

¹³ Oktobrska revolucija v Rusiji, kot posledica tega revolucionarna gibanja v Nemčiji, na Madžarskem...

pomembne potrebe držav po varnosti, ki je pripeljala do ustanovitve internacionalne organizacije, Društva narodov.

E) V naslednjem obdobju je v ospredju izrazita reakcija na prejšnje (D), kar se oblikuje še posebej v sredini tridesetih let. Gre za reakcijo na ideje nadnacionalnega združevanja pod zastavo kominterne, ker so te pač postajale »nevarne« nastajajočemu liberalno kapitalističnemu družbenemu sistemu na zahodu. Zopet pa so **nacionalistični** nosilci družbenega agensa nosili izrazito negativen predznak, vsaj če pogledamo pojavne oblike, ki so nastale v nacionalsocialistični Nemčiji, fašistični Italiji in frankoistični Španiji. Višek tega negativnega naboja pa se zopet izrazi v spopadu svetovnih razsežnosti, ki ponovno raztrešči temelje evropske družbe.

F) Po tej drugi vojni je bila Evropa politično, fizično in ekonomsko povsem opustošena. Njen položaj osrednje svetovne sile je načela že prva vojna, druga pa ga je dokončno zlomila. SZ in predvsem ZDA so prevzele prevlado nad političnim dogajanjem, Društvo narodov se je v Ženevi izkazalo za neuspešno, zato so ga nadomestili z drugo mednarodno organizacijo, Združenimi narodi, razpadati pa so začeli tudi kolonialni imperiji evropskih držav. V takšnih razmerah je bila za Evropo edina smiselna rešitev – **univerzalizem** – usklajeno in predvsem načrtno sodelovanje na nadnacionalni ravni. Hkrati s tem sta se politična in vojaška giganta zapletla v hladen blokovski spopad, ki je pod svoje krilo mašil vse več evropskih držav in tako nenačrtno postavil osnove različnih načinov mednarodnega sodelovanja, katerih intenzivno nastajanje je sprožil haaški kongres¹⁴ kot pravi plaz¹⁵. Še pomembnejša pa je v tem času ponovno poudarjena oblika univerzalizma kapitala¹⁶, ki je neposredno vplivala tudi na današnje politično in ekonomsko stanje v Evropi, in pa razvijanje idej o skupni, panevropski obliki delovanja¹⁷. Vrhunec in zaključek tega obdobja pa najdemo v letu 1967, ko stopi v veljavo mednarodna pogodba Evropske skupnosti¹⁸.

G) Naslednje obdobje pomeni čas mnogih neredov, pravzaprav zelo vroč, če se spomnimo Jana Palacha. Pariški nemiri, praška pomlad, hrvaški maspok, Ceausescujeva razsatelizacija od Moskve, rojstvo IRE v slemem črevesu Otoka, na Irskem, vse to¹⁹, pospremljeno še s hudo gospodarsko recesijo v svetu²⁰ ter zelo odmevnimi zapleti botre evropskega Zahoda – ameriške birokracije – v vzhodnih vojnah²¹ in slavnem Watergateu, je predstavljalo *nepremostljivo oviro* in zastoj v osnovnih ekonomskih konsenzih glede evropske integracije in v procesih nadnacionalnega sodelovanja, ki je pred tem kar eksponentialno naraščalo. Zato kot družbeni agens v tem obdobju razumem **nacionalizem**.

H) Prelomnico pa lahko zopet prepoznamo okoli leta 1974, ko se v Evropi, ob naftni streznitvi ter nekaterih na videz kompromisnih rešitvah trenj in neustreznosti

¹⁴ Tako imenovani kongres Evrope v Haagu 1948.

¹⁵ Na primer OEEC v letu 1948, SEV v letu 1949, NATO prav tako v letu 1949...

¹⁶ Gre za gospodarsko načrtovanje, ki se je skupaj s poskusom nadzora menjalnih tečajev valut po vojni vse bolj uveljavilo.

¹⁷ Iz tega časa obstaja precejšnje število študij o nastavkih evropske integracije (npr.: Olivier Philip: *Le problème de l'union européenne*, Paris 1950. Cristophe Bonnefous: *L'Idée européenne et sa réalisation*, Paris 1950. *L'Intégration économique de l'Europe*, dotation Carnegie, Paris 1951. Eric Haas: *The Uniting of Europe*, London 1957. Henrik Brumans: *The Dynamics of European Integration*, London 1959 etc.).

¹⁸ Pogodba je bila podpisana leta 1965, vendar z datumom veljavnosti 01.06.1967.

¹⁹ Čeprav čisto vse primarno niti ni nujno osnovano in porojeno na izrazitem nacionalnem čustvu in zavesti o narodnosti pripadnosti...

²⁰ Za katero vemo, da v okvirih posameznih nacionalnih držav praviloma povzroči močno intenziviranje narodnjaških čustev in nacionalističnih ideologij.

²¹ V ta čas se vklapljata vojni v Vietnamu in v Izraelu.

iz prejšnjih let, zopet pojavi poudarjena oblika univerzalističnega, nadnacionalnega združevanja, skupnega ekonomskega sistema, in vzajemne monetarne politike, kar naj bi bilo, kot že tolikokrat dotlej, izhod iz gospodarsko in politično nezavidljivih razmer. Ta idejni nastavek je tako šele začetek **univerzalizma**, ki ga lahko spremljamo vse do danes in najbrž ga bomo še nekaj časa v prihodnje²². Seveda je jasno, da je zgodovina precej bolj plastična in ne tako enolično jasna, kot je to v zgornji prefiltrirani obliki, poleg tega pa ne pozabljam niti na škodljivo selektivnost gornjega zgodovinskega prikaza, vendar velja naslednje: čeprav je Evropa kot celina ozemeljsko homogena celota, ki jo veže skoraj enoten zgodovinski, političnonazorski in družbeni razvoj, je o popolni identiteti in usklajenosti nemogoče govoriti. Možno pa je zato razmišljati – kar je bil tudi namen tega razdelka – o, prvič, *relativni sinhronosti in identičnosti osnovnih atributov zgodovinskega razvoja* in pa o, drugič, *skupnem idejnemu agensu Evrope kot globalne družbe*, kajti v določenem časovnem obdobju je lahko iz množice vseh, v smislu izhodiščnih kategorij, polariziranih nastavkov samo eden od njih privzet za vodilo zaznavanja družbenega življenja, jedro svetovnega nazora in izhodišče tiste stopnje družbenega razvoja, ki pripada temu istemu časovnemu obdobju.

2. Z družboslovjem o razmerju med nacionalizmom in univerzalizmom

*»Nasprotje je osnova vsakega gibanja in vseh življenjskih pojavov«
Jean de la Bruyère*

Iz zgodovine je torej razvidno, da se univerzalistične in nacionalistične ideologije nenehno menjavajo na mestu vodilnega agensa evropske družbe oziroma z drugimi besedami, razvojne procese evropske družbe lahko razumemo kot neposredno interakcijo interesne integracije ter poudarjene raznovrstnosti ali drugačnosti, ki v svojih pojavnih izpostavitvah drug drugega prepoznavata kot poglobitveno oviro za doseg svojih ciljev. Zanimivo pa je, kako to ciklično razmerje med obema agensoma sploh pojasniti. Takoj prepoznaven skupni imenovalc obojega, ki sem ga v uvodu sicer že nakazal, je združevanje posameznih individuov, kar je sploh osnovna človekova lastnost, saj vemo, da naj bi bili bolj ali manj družabna bitja, ki se združujemo na osnovi določenih interesov, obseg združevanj pa je pač določen z vsebino združevalnih interesov, in od tod nekje mora izvirati tudi razlaga obeh pojavov. V tem razmišljanju si zopet lahko sposodimo zgodovino, pravzaprav predzgodovino, da ugotovimo, kako je z evolucijo takšnega »interesnega« združevanja. Prvotnim hominidom je bil na primer združevalni interes dvojen: a) iracionalen²³ in b) racionalen, ki je bil nadvse tesno povezan, če že ne povsem identičen, z osnovnimi eksistenčnimi zahtevami okolja in preživetja v njem, vsaj kar zadeva tako elementarne potrebe, kot so varnost, prehranjevalni nagon, pa še katero. Predvsem

²² Zdi se mi pomembno poudariti, da dejansko ta pojavnost oblika univerzalizma ni hkrati tudi oblika globalizacije, lahko je kvečjemu šele njena osnova. Globalizem je namreč treba razumeti kot »poenotenje« celotnega sveta, kar pa se danes dogaja, pa je, da se tako evropska kot ostale kontinentalne sfere intenzivno interesno zblížujejo in ustvarjajo integrirane ekonomske prostore (znotraj katerih poteka po nekaterih ocenah kar 45% celotne mednarodne trgovine, pa še z indeksom navzgor. Erich Supper: *Consequences of European Integration for Developing Countries v: Development & Int. Organization*, Vol. IX, No. 17, str. 171). To pa seveda pomeni nastanek večjih gospodarskih in političnih blokov, česar posledični rezultati delujejo ravno v nasprotju s principom globalizacije.

²³ »Danes« ga lahko označimo tudi kot psihološkega, ker se je izražal denimo iz strahu pred »nadaravnimi« silami, iz občutka nemoči v okolju agresivnih živalskih vrst, osamljenosti itn.

racionalna komponenta, recimo po fizični moči²⁴, ki je (bila) prisotna pri večini biološko pogojenih potreb, pa je hkrati pomenila tudi vodilni impulz pri združevanju v večje skupine, ki so že tudi preraščale okvire osnovne koeksistenčne enote v rodovno-plemnski družbi. Te elementarne zgodovinske relacije pa niso danes prav nič radikalno drugačne. V vsem tem času so se uspele samo izpopolniti, nadgraditi in adaptirati na stopnjo družbenega razvoja ter na referenčna materialna sredstva²⁵. Zato jih tudi lahko »posodobimo« in jih apliciramo na naslovno razmerje.

Osnovni problem katerekoli skupine ljudi je namreč v tem, da si vedno, v poljubni pojavnih oblikah in v poljubni razsežnosti prizadeva k dvema, v načelu²⁶ izključujočima se idealiziranim ciljema, in sicer da:

1.) **obdrži svojo lastno identiteto**, kolektivno integriteto, če hočete; in se pri tem

2.) **povezuje z istointeresnimi skupinami v okolju**, kar je največ mogoče, torej, da v interakciji z okoljem sprejema čimveč eksistenčno koristnih vplivov.

Ob teh dveh nasprotujočih si potrebah, ki sta za posamezne izdiferencirane interesne skupine v družbi tako logično kot fizično nesprejemljivi, lahko problem opredelimo kot *osnovni konflikt potreb*. Tak konflikt povzroča tudi pomembno interesno polarizacijo²⁷. Polarizacija in polarnost pa sta že tudi osnovni značilnosti razmerja med nacionalizmom in univerzalizmom. Vendar vse to nikakor ne pomeni, da v družbi (nacionalni državi, nadnacionalni skupnosti, ...) eden od polov izključi drugega. Daleč od tega; obe osnovni pólni potrebi sta namreč stalno prisotni, sicer o kakšnem konfliktu seveda sploh ne bi bilo mogoče razpravljati, zato so stalno navzoči tudi mehanizmi in organizmi, ki so nosilci zadovoljevanja obeh osnovnih potreb. Na konkretnem primeru, zaradi lepo vidnih ekstremov, vzemimo denimo sodobno Nemčijo, lahko ugotovimo, da se to izrazi v pojavnih oblikah omenjenih organizmov, kot so na primer: nacionalistična (skinheadovska) gibanja s svojo usmerjenostjo v etnično čisto nacionalno državo, in na drugi strani mehanizmi državne vlade, ki so eni od glavnih nosilcev ideje o združenju Evrope. Razlika je seveda v tem, in spet gremo nazaj v teoretske vode, da v določenem zgodovinskem kontekstu in ob določeni stopnji družbenega razvoja eden od obeh idejnih polov (torej nacionalizem ali univerzalizem, kakor smo ju definirali) zajema »večji«²⁸ del polariziranih interesnih frakcij. Rezultat tega pa je, da je sočasno tudi intenzivnost zadovoljevanja »večinske« osnovne potrebe (precej) večja, akcijski naboj mehanizmov pa je tudi v tem smislu neprimerno večji. Vse to pa pomeni naslednje: *vodilni agens* (globalne) družbe, torej paradigma (ki izhaja iz katerekoli od obeh osnovnih

²⁴ Recimo pri lovu na večje živali, obrambi rodovitnega ozemlja pred tujci, osvajanju novega, rodovitnejšega teritorija itn.

²⁵ Nekako po vseobsegajočem načelu, da človek vpliva na (interakcijsko) okolje (ga spreminja) in okolje zaradi tega v povratni zvezi vpliva na človeka (in ga, danes vsaj, skuša spametovati).

²⁶ V praksi so aspiracije v smislu izključnosti malo zamegljene, vendar samo toliko, da praktično nikoli niso tako ekstremne, da ne bi bile vsaj minimalno združljive (Več o tem v Andrej Pinter: Med nacionalizmom in univerzalizmom v novodobni Evropi, seminarska naloga, tipkopis, november 1994, str. 22.).

²⁷ Gre za polarizacijo, ki v načelu izoblikuje mehanizme za zadovoljevanje ene osnovne potrebe pred drugo. Na zelo banalnem primeru to polarizacijo lahko prikažem z (v tem smislu) ekstremnimi interesnimi frakcijami v moderni državni skupnosti, recimo trgovinski sektor, ki potrebuje povezave s širšim, nadnacionalnim okoljem, in na drugem polu denimo nacionalni vojaški aparat ali pa jezikoslovni organizem, opredmeten recimo v lingvističnih puristih, ki (pretirane) vplive iz okolja celo sankcionirajo.

²⁸ V kategorialnem smislu; lahko je to seveda tudi prevladujoči del, politično močnejši, ekonomsko uspešnejši, s številčnejšim »članstvom« ...

potreb), iz katere (in edino iz nje) lahko izvirajo (bodisi pozitivne bodisi negativne) družbene spremembe, je lahko edino ta pólna ideologija, katere intenzivnost zadovoljevanja je večja. Pri tem naj ponovno poudarim, da to nikakor ne pomeni, da spremembe ali pa idealizirane zahteve, ki jih povzroči protipolna ideologija simultano s tistimi, ki jih povzroči vodilni agens, niso prisotne. Nasprotno, le (precej) manj so intenzivne²⁹ ali pa zaradi prevelikega razkoraka v dejanski moči naboja celo zelo hitro doživijo reakcijo³⁰, je pa nedvomno res, v smislu že napisanega, da znotraj konkretnega cikla vodilni agens prispeva neprimerno več v »fond« družbenega razvoja.

Če se ponovno navežem na začetno misel prejšnjega odstavka, potem lahko razmišljamo še takole: v primeru, da bi enemu od idejnih agensov »uspelo« izriniti svoj konfliktni protipol, potem lahko začnemo govoriti tudi o koncu cikličnega ponavljanja obeh agensov in o vzpostavitvi idealne oblike svetovne ureditve!³¹ Dokler sta namreč oba protipola prisotna, vzdržujeta tudi določeno konfliktno trenje, ki ga obvladuje zakonitost dinamičnega ravnotežja in pa pomembno načelo, da »močnejši v direktnem spopadu še ne dobi končne bitke.« Osnovno bistvo vseh teh »tržnih« načel pa je, da se frekventnejši pol, ki predstavlja tudi agens družbe, ob prisotnosti takšnega elementarnega nasprotovanja na mestu vodečega neprimerno bolj izčrpava. V svoj začasni položaj mora namreč vlagati neprimerno več energije (lahko jo enačimo z akcijskim nabojem, kajti od tod ta energija izvira), in sicer: prvič zato, da zadovoljuje osnovno potrebo³², ki je še vedno gonilnik takšnega agensa, in drugič zato, da se poleg tega s pomočjo različnih prijemov (v negativnem smislu tudi npr. z manipulacijo, selektivnim prepuščanjem informacij, napihovanjem rezultatov ...) ohrani na svojem vodilnem mestu³³.

Ko pa je agens na vrhuncu, je v to razvojno stopnjo vloženo objektivno največ energije, hkrati pa je (pa če doseže idealizirani cilj ali ne) tudi izčrpanost največja, gre torej za nekakšen labodji spev³⁴, kajti na mestu agensa se v takem trenutku praviloma pola izmenjata, kar je sicer lepo razvidno tudi iz zgodovine³⁵. V dosedanji

²⁹ Janko Pleterski pravi na to temo takole: »Nacionalizem je motor, ki je vedno v teku.« (Senca Ajdovskega gradca, Ljubljana 1993, str. 209) Povsem enako pa lahko ugotovimo tudi za nasprotni idejni pol. Navkljub močnim nacionalističnim silam, ki so uravnavale proces združevanja (naj gre za Češko in Slovaško, Slovenijo, ali konec koncev kosovsko večinsko prebivalstvo), vedno je bila vzporedno s tem prisotna tudi potreba, ali pa vsaj idealizirana vizija po vključevanju v nekatere druge integracije (nadmacionalne, regionalne).

³⁰ Kot denimo irendentistični poskusi narodov v večnacionalni državni tvorbi.

³¹ Ta ugotovitev je nadvse pomembna (vsaj če si želimo odgovoriti na naslovno vprašanje), zato se bom na to iztočnico v nadaljevanju še vrnil.

³² Osnovna potreba je tu termin, ki ga uporabljam seveda samo kot teoretski skupni imenovalac za empirične, zgodovinsko pogojene težnje, zaradi katerih dejansko lahko preučujemo agensa nacionalizma in univerzalizma. Denimo na primeru slovenske pomladi v letu 1848, ki ima z osnovno potrebo skupno resnično samo teoretsko »popredalčkanje« v škatlico z oznako – ohranitev nacionalne identitete.

³³ Ta teoretski nastavek nam lahko razloži tudi, zakaj sta propadla še vedno aktualna poskusa regionalnega univerzalizma oziroma lahko rečemo »regionalizma«, v nekdanji SSSR in SFRJ, vendar o tem kasneje.

³⁴ Recimo Napoleonov labodji spev v Rusiji, za kar je bilo mobilizirano največ energije, a je bila tudi ranljivost največja.

³⁵ Problem (problem nastane pravzaprav samo tedaj, ko želimo na osnovi tega dejavnika odgovoriti na anticipatorna vprašanja, kot je recimo iz naslova) tega segmenta teoretskega modela pri aplikaciji na sedanost in bližnjo prihodnost pa je, da je nadvse težko določiti (=predvideti), kje je zgornja meja akcijske energije določenega agensa (za nazaj, iz zgodovinske distance, je to seveda nadvse preprosto potrditi), kajti kakšnih amplitudnih zakonitosti nikakor ni mogoče odkriti – ker jih ni! Možno je namreč raztegovati amplitude in začasno polniti energijske akumulatorje, seveda ob neizogibnem dejstvu, ki ga je potrebno vzeti v zakup, da to samo krepi pólno reakcijo (za primer naj zopet priključim primer razpada Moskovskega imperija).

zgodovinski praksi pa se pojavlja tudi zanimivo vprašanje, namreč, kaj se dogaja, ko »drugič« (po zgornji prioritetni razvrstitvi) prevlada nad »prvič«.

Oziroma z drugimi besedami, kako je z morebitnim »umetnim podaljševanjem« amplitude, kar se nesporno dogaja³⁶. Vsekakor lahko veliko kompleksnih odgovorov ponudi teorija psihologije množic, ker so te vendar predmet in rezultat vsakršne oblike integracije. Problematizirati pa gre paradoks, ki je sicer nastal šele v sedanji, informacijski družbi in se zdi vpliven dejavnik v sodobnem razmerju med obema idejnima agensoma³⁷. Komunikološka znanost ga imenuje »narkotična disfunkcija«, gre pa za posebne posledice delovanja tistih mehanizmov (komunikologija jim pravi tudi mediji množičnega komuniciranja), ki so sposobni sprožati in usmerjati »organizirane družbene akcije«³⁸ (in s tem torej omogočati omenjeni amplitudni podaljšek), vendar pri posredovanju namenskih informacij dosežejo ravno nasproten učinek od želenega.³⁹ Namreč v sodobni, informacijski družbi je družbenih elementov s takšno potencialno sposobnostjo precej, zato so tudi v določenem smislu konkurenčni odnosi med njimi »odgovorni« za povsem nepregledno poplavo vsakršnih percepcij realnosti, v vsej tej množici pa je potem težko ali pa težje kot sicer zagotavljati neposredno sprožanje aktivnega delovanja, kajti »posameznik posveča vse več časa pasivnemu spremljanju medijske vsebine, vedno manj pa aktivnemu organiziranemu delovanju«⁴⁰, pri tem pa si ustvarja zmotno zavest, »da je vedeti za dnevne probleme že tudi nekaj storiti v zvezi z njimi«⁴¹. Disfunkcionalnost paradoksa je torej v tem, da v soodvisnosti z večanjem dejanske informiranosti upada stopnja pripravljenosti (občinstva) na organizirano družbeno akcijo. Če to dejstvo sedaj preslikamo nazaj na naslovno razmerje, potem ugotovimo, da pravzaprav povzročča ne preveč ugodne razmere za krepitev in pogostejši nastop protipolne ideologije oziroma blaži »nestrpnost« reakcije⁴², kajti s pretvarjanjem družbe v njeno inertnejše stanje neposredno pomaga vzdrževati status quo na mestu vodilnega agensa družbe. Tu razčlenjeni paradoks je seveda eden tistih dejavnikov, ki osnovno razmerje postavljajo v luč družbenega razvoja, kakor sem omenil že na začetku (v op. 25 in pred njo), nikakor pa ne spreminja osnovnih vlog v njem.

Konfliktno razmerje med póloma, če se vrnemo na izhodišče, je torej gibalno cikličnega ponavljanja, smiselno pa je še vprašanje, kakšna je pravzaprav idealizirana predstava, h kateri težita oba agensa? Nacionalizem je, če začnem z njim, v družboslovju pojav, ki ga predvsem zaradi različnih pojavnih oblik določa pravzaprav nepregledno veliko obstoječih definicij, poleg tega pa je nacionalizem kot idejni pol in agens v tej razpravi vsebinsko in pomensko precej drugačen od klasičnih ambivalentnih izpeljav v sodobni teoriji. Ena od takih, morda najbolj znana, pravi, da je to »ideološko gibanje, ki si prizadeva za ohranitev ali pridobitev avtonomije,

³⁶ V nasprotnem primeru bi lahko med posameznimi amplitudnimi razmiki ugotavljali linearno razmerje v skladu z družbenim razvojem, česar pa ravno zaradi zgoraj omenjenega dejavnika ne more biti.

³⁷ Podrobnejša analiza tudi drugih dejavnikov, ki so na naslovno razmerje vplivali v posameznih, že minulih zgodovinskih obdobjih, kot so ta razvrščena v prvem razdelku, bi bila na tem mestu neracionalna, zato so, kjer se mi je le zdelo potrebno, v tekstu samo nakazani, njihova izpeljava pa tudi za naslovno vprašanje ni tako bistvenega pomena.

³⁸ France Vreg: *Demokratsko komuniciranje*, Maribor 1990, str.: 53.

³⁹ Tovrstno obnašanje, ki je neposreden rezultat disfunkcionalnega vpliva, lahko označimo denimo s pojmom eskapizma (prim.: Sergej Flere, *Uvod v sociologijo*, str.: 190).

⁴⁰ France Vreg: *Demokratsko komuniciranje*, Maribor 1990, str.: 54.

⁴¹ Robert Merton: *Patterns of Influence: A Study of Interpersonal Influence and Communications Behaviour in a Local Community v: Communication Research* (ur. Paul Lazarsfeld and Rodney Stanton), New York 1948–49.

⁴² Kar je v predinformacijskih družbah praviloma povzročilo vojaške in politične agresije.

enotnosti in identitete obstoječega ali potencialnega naroda (nacije)⁴³. « Ugodnost te definicije je, da je zelo splošna, zato lahko pod takšnim pojmovanjem razumem tudi družbeni agens nacionalizma, ki v tem smislu torej, izhajajoč iz zadovoljevanja prve osnovne potrebe v skupini, preprečuje oziroma predstavlja poglavitno in nepremostljivo oviro za kakršnokoli vsebinsko obliko združevanja na nadnacionalni ravni. Pri tem je pomembno, da kot delujoča ideologija pred-postavlja, preferira nacionalno identiteto in prepoznavanje s svojim narodom daleč pred vsemi drugimi vzorci identificiranja, ki jih posameznik uspe vzpostaviti v interakciji s svojim okoljem. Ideal, ki ga na ta način poskuša doseči, pa je popolna eliminacija vplivov, ki vdira iz okolja, katerega tvorijo še druge narodne entitete, kajti potrebno je vedeti, da stik z drugimi identitetami, čeprav v majhni, pa vendarle opazni meri neizogibno povzroča njihovo imitacijo. Takšno idealizirano predstavo lahko pravzaprav povsem mirne duše kar izenačimo z namenom popolne odprave druge osnovne potrebe v skupini. Temu ekstremu lahko rečemo tudi izolativizem, ker je res skrajna oblika individuacije. V političnozgodovinski praksi je ta ekstrem še vedno samo »ideal« in na nivoju držav praktično nikoli ni bil v celoti »dosežen«⁴⁴, kajti nacionalne države so aspiracije, povezane s to potrebo, precej drugače uresničevale.

Univerzalizem pa je potemtakem agens razvoja in modernizacije družbenih razmer, v novodobni družbi spodbujen praviloma na mikroekonomski ravni⁴⁵ (pravzaprav v več mikroekonomskih prostorih hkrati), ki teži k vzpostavitvi nadnacionalne identitete (Evropejca, širše tudi človeka ali Zemljana) in katerega najvišji možni doseg je vzpostavitev poenotene globalne družbe, pri čemer mehanizmi, ki agens posebej, zabrisujejo, torej ukalupljajo in skušajo poenotiti v zgodovini oblikovane nacionalne identifikacijske komponente sicer različnih narodnih entitet. Tudi tu gre pravzaprav za idealizirano, zaradi določenih interesov, katerih zadovoljitev ni mogoča znotraj nacionalnih meja, intencionalno odpravljanje protipolne osnovne potrebe, s to razliko, ki za samo razmerje niti ni pomembna, je pa bistvena v morebitnih »špekulativnih« poskusih ovrednotenja možnosti dominacije katerega-koli od obeh agensov, da ob ignoriranju bistvenosti narodne identitete ideologija agensa ponuja neke vrste nadomestilo, ki naj bi ga predstavljala predpostavljena

⁴³ Smith, Anthony D.: *State-Making and Nations-Building* v: J.A.Hall (ur.) *States in History*, London 1986, str. 230.

⁴⁴ Priznati pa je le treba, da se določenim skupinam v družbi »posreči« tudi to, torej doseči »ideal« izolacije, še posebej v družbah na tribalni ravni, kjer je kolektivna identiteta edina prava vrednota in zato tudi primarna potreba. V tem kontekstu se mi zdi smiselno opozoriti tudi na primer, ki sem ga zasledil v nekem dokumentarnem filmu (naslova in povsem točne vsebine se žal ne spomnim več), kjer je bila celovito prikazana evolucija medosebnih odnosov v neki zahodnoevropski sekci, ki je priznavala za primarne vrednote tiste, ki so kot osnovni pogoj vključevale kopičenje bogastva, poslovni uspeh, spolno naslado, itn. Vendar je, zaradi režimske selektivnosti pomnjenja in percepcije, razvoj pripeljal do načrtnega izogibanja določenim socialnim profilom in nazadnje do vse večje zaprtosti skupine same vase. Rezultat je bil ta, da se je celotna ločina preselila v ZDA, kjer pa se vseeno ni zmogla izogniti, ob nadaljnji selektivnosti percepcije in pomnjenja, popolni izolaciji, notranji paranoidnosti in končno militarizaciji njenih članov, kar je navsezadnje pripeljalo do male »državljanske vojne« in uničenja večine članov. Povsem podoben izolativistični agens ima tudi denimo gibanje, ki se je zaznamovalo z imenom Anti Edip (Ivan Urbančič, O smislu državnosti naroda, NR 95, Ljubljana 1990, str.: 276.), o podobnem pa govori tudi Kenneth Boulding, ki dopušča možnost izolacije tudi v modernem svetu, in sicer »relativno majhnim skupinam v družbi«, katerih kolektivna identiteta naj bi bila ogrožena z vdirajočimi »netradicionalnimi ekonomskimi in političnimi vrednotami« (Kenneth Boulding, *The Meaning of the Twentieth Century*, New York 1964).

⁴⁵ Na tej točki razume logiko univerzalističnega družbenega agensa podobno tudi Charles Oman, ki pravi: »Centrifugalne sile, ki poganjajo procese globalizacije, so vseeno mikroekonomske (poudaril Charles Oman): so dejanja posameznih gospodarskih akterjev, spodbujena z možnostjo profita in s pritiskom konkurence.« Charles Oman: *Globalization and Regionalization in the 1980s and 1990s*, v: *Development & International Cooperation*, Vol. 9, No. 16, str. 56.

nadnacionalna kolektivna identiteta – v našem primeru Evropejca. Oziroma če se izrazim z malce karikirano idejo Ivana Urbančiča, je univerzalizem tisto, kar »ima v samem sebi tendenco, da bi vase zajelo tako rekoč vse, in pustilo zunaj sebe samo še – nič.«⁴⁶

Možna in smiselna je tudi navezava tega bipolarnega razmerja med osnovnima potrebama v družbi in posledično tudi med konceptoma, ki ju zadovoljujeta, na kategorije, ki jih obravnavajo nekatere druge družboslovne discipline. V politološkem pojmovanju, denimo, je politične opcije mogoče v grobem razdeliti na demokratične in totalitarne. Prve so racionalizirane v smislu omogočanja enakovrednega prispevanja vseh posameznikov k formiranju ter vodenju družbene ureditve in pa v smislu priznavanja raznovrstnih interesnih (političnih) aktivnosti za legitime, druge pa so ravno nasprotno iracionalizirane, in sicer v smislu forsiranja avtoritet, iskanja »notranjih sovražnikov« in nepriznavanju različnih aktivnosti za smiselne. Tako je jasno, da politične opcije iz demokratične kategorije omogočajo in spodbujajo posameznikovo interesno individualizacijo, s tem pa posledično razvijajo idejne agense univerzalizma na karseda različnih ravneh. Totalitarne politične opcije pa prav nasprotno posameznika vkalupljajo v ideološke kolektivne sheme znotraj aparata politične moči, ki je praviloma nacionalna država, in vzpostavljajo identitetne vzorce, zunaj katerih je posameznikom v tej opciji delovanje onemogočeno. Odnos teh polnih opcij je seveda v tesni zvezi z že zapisanim (v op. 27 in pred njo), kajti konvergenca totalitarizma in demokracije ni mogoča in zato (so)vzpostavlja omejnano trenje.

Dalje, v ekonomskem pojmovanju je država prikazana kot mehanizem z najbolj učinkovito integrativno strategijo, medtem ko meddržavna kooperacija pomeni tisto obliko državne strategije, ki jo sprožijo vzajemni interesi dveh ali več držav, v pričakovanju na ta način dosegljivih ciljev oz. izboljšav.⁴⁷ Pri tem pa se pojavlja določeno nekonvergentno nasprotje med idejo države, ki je sicer uveljavljena kot najpomembnejši kriterij uspešnosti gospodarstva, ter med idejo kooperativne integracije. Državno gospodarstvo namreč v ohlapnih, de facto kooperativnih navezah (v smislu meddržavne trgovine in produkcije) oblikuje »samosvoje« razvojne strategije gospodarstva, kot obliko konkurenčne prednosti državnega gospodarstva v globalnem ekonomskem prostoru, de jure oblikovane kooperacije pa si prizadevajo za poenotenje makroekonomske politike (tudi finančnega, komunikacijskega, itn. sistema), ki s tem ne bi mogla več pomeniti sredstva za doseganje konkurenčnih prednosti posameznih držav. Če zopet preslikamo to nasprotje v ekonomskem pojmovanju na naslovno razmerje, lahko idejo državnega gospodarstva polariziramo kot strukturo nacionalističnega agensa, kajti prizadeva si obdržati svojo lastno identiteto v smislu konkurenčnih in komparativnih prednosti pred drugimi, idejo kooperativne integracije pa kot strukturo univerzalističnega agensa, kajti njeni nosilci si prizadevajo izničiti medsebojne komparativne razlike in postaviti enotno strategijo (ekonomsko identiteto). Pri tem pa je najbrž potrebno posredovati pomislek, da trenutno (in tudi v bližnji prihodnosti ni videti možnosti za nasprotno) nobena od idej gospodarske kooperacije ne sledi osnovnemu smislu globalizacije, temveč kvečjemu nadnacionalne regionalizacije. Srž pomisleka pa je v tem, da tudi regionalne (kontinentalne ali kakršnekoli že) gospodarske integracije, čeprav instrument univerzalizma, izpostavljajo in vzpostavljajo konkurenčne lastnosti nasproti ostalim

⁴⁶ Ivan Urbančič, O smislu državnosti naroda, NR 95, Ljubljana 1990, str.: 277.

⁴⁷ Prim. Helen Milner: International Theories of Cooperation Among Nations v: World Politics, Vol. 44. No.3, April 1992, str. 468.

elementom svetovne ekonomije. Pomislek je torej mogoče oblikovati tudi v vprašanje, ali ni morda sistem svetovnega gospodarstva po načelu ohlapnih interesnih povezav med državnimi gospodarstvi bliže zahtevam globalizacije kot pa sistem svetovne ekonomije s petimi ali šestimi velikimi gospodarskimi conami?

V socialnopsihološkem razumevanju je v družbi prav tako vedno prisotno določeno opozicijsko razmerje med nekaterimi posamezniki, ki so osebnostno bolj naklonjeni avtoritarnim družbenim konceptom,⁴⁸ in pa tistimi, ki lahko okolje sprejemajo ne le po načelu, kdor ni z nami, je proti nam, torej bolj »demokratsko«⁴⁹ in se, kar je najpomembneje, lahko tudi vključujejo v medosebne interakcije z ne neenakovrednim nastavkom, ne da bi pri tem neobhodno potrebovali hierarhičen medosebni odnos, bodisi v »pod-« bodisi v »nadrejenem smislu. Dejstvo pa je seveda, da v določenih, s časom pogojenih družbenih razmerah samo ena od obeh pólnih družbenih drž predstavljata osrednje vodilo zaznavanja družbenega dogajanja in hkrati jedro kolektivne zavesti.

Navezavo na izhodiščno razmerje med nacionalizmom in univerzalizmom pa lahko vidimo v tem, da se tisti družbeni pol, ki je bolj dovzeten za avtoritarne družbene koncepte, identificira ali pa vključuje v takšne družbene in politične konstrukte, ki jih označujemo za totalitarne, protipolna populacija pa v sisteme, ki jih imamo za demokratične. Zaradi preprostega dejstva, da totalitarizem in demokratičnost enostavno nista združljiva⁵⁰, je nastanek določenega pólnega trenja logičen in seveda zopet ni nerazumljivo, da lahko totalitarne politične ureditve, na katere se vežejo avtoritarni tipi osebnosti, polariziramo v kategorijo nacionalističnega družbenega agensa, demokratične ureditve pa v kategorijo univerzalizma.

V zvezi z zapisanim se zdi prav to pólno nasprotje med družbenimi dejavniki oziroma nasprotje med agensoma nacionalizma in univerzalizma gibalo zgodovine. Zgodovina se namreč zdi kot neprestano prizadevanje družbenih elementov za rešitev omenjenega konflikta z nikoli povsem posrečenimi in za relativno daljše časovno obdobje neobstojnimi kompromisi. Pri tem pa so vse rešitve, pa naj gre za tisto, ki ji pravimo nacionalni imperializem, ali pa za egalitarni univerzalizem na drugem ekstremu⁵¹, v grobem podobne načelu, da je posamezna državna tvorba bolj ali manj ohlapno integrirana in hkrati obstaja kot suveren organizem z bolj ali manj neokrnjeno identiteto.

V tem kontekstu je morda smiselno (retorično) vprašanje, kaj bi se pravzaprav zgodilo z zgodovino in našo družbo, če bi se agens »dokopal« do svoje idealizirane predstave, t.j. izgubil oziroma uspel izločiti svoj protipol?

3. Polarnost v manjših nacionalnih skupnostih – državah, kot je Slovenija

*»Pisanje pravil je ekskluzivna pravica velikih«
Harold Pinter*

Razdelek naj uvedem z ugotovitvijo prof. Zdravka Mlinarja: »Čim manjše je število pripadnikov določenega naroda, toliko bolj so možnosti nadaljnega razvoja

⁴⁸ Avtoritarna osebnost, kot jo pojmujejo Theodor Adorno in sodelavci.

⁴⁹ Demokratiški (ali tudi revolucionarni) tip osebnosti, ki jo je avtoritarni nasproti postavil Erich Fromm.

⁵⁰ Na primer Janko Pleterški: Senca ajdovskega gradca, Ljubljana 1993, str. 210.

⁵¹ Govoriti o razvrstitvi kompromisnih rešitev med obema agensoma, čeprav je to nadvse zanimiva in privlačna problematika, na tem mestu ni racionalno, kajti neposredne zveze z naslovnim vprašanjem pač nima. (Več o tem v Andrej Pinter: Med nacionalizmom in univerzalizmom v novodobni Evropi, seminarska naloga, tipkopis, november 1994, str. 22.)

odvisne od stopnje odprtosti in povezanosti z drugimi narodi sveta.⁵² To pomeni, da nacionalna država nima vzpostavljenih niti osnovnih pogojev za razvoj, v primeru, da odpravlja interakcijo na ravni t.i. osi sistem- okolje. Po drugi strani pa je znano, da je zahteva po kolektivni (narodni) identiteti pri manjših etnijah veliko bolj agresivna kot sicer. Zakaj se to dogaja, je zanimivo vprašanje, kajti vzročnopolledična zveza izhaja pravzaprav iz obeh dejstev.

Zaradi poudarjene potrebe po povezovanju je namreč narodna entiteta precej bolj dovzetna za vplive iz etnično različnega okolja, s tovrstno izpostavljenostjo pa se posledično povečata možnost in verjetnost, s tem tudi pogostnost imitacij različnih identitet iz okolja. To pa vsekakor slabi trdnost kolektivne, nacionalne identitete, kar eksponencialno pospeši nastavke nacionalizmov. Velja pa tudi ravno obratno, namreč da družbeni razvoj v smeri globalizacije zavirajoči nacionalistični mehanizmi intenzivno omejujejo mehanizme za zadovoljevanje potrebe po povezovanju, kar zopet sproži reakcijo, najpogosteje v smislu represivnih, nacionalizem izrivajočih prijemov predvsem iz vrst racionalnih, če jim lahko tako rečemo, družbenih komponent⁵³.

Tako je logično, da se v majhnih nacionalnih skupnostih osnovni konflikt potreb pojavlja še precej bolj izpostavljen⁵⁴, kar pa ne onemogoča že obravnavanega pojava polarizacije interesnih frakcij in z njim povezanih dogajanj. Razlika, in to je bistvo tega razdelka, pa je predvsem v tem, da se pri *majhnih narodih idejne osnove nacionalizma in univerzalizma* v precej krajših časovnih obdobjih, to je *precej pogosteje, izmenjujejo na mestu vodilnega agensa v družbi*.⁵⁵ Seveda je zato potencialni reakcijski naboj (pri občutno večji frekvenci izmenjave) obeh pólnih idej jasno, v primerjavi z večjimi narodi, manjši, kar pomeni, da so spremembe, ki jih agens znotraj svoje amplitude proizvede za globalno (evropsko) družbo, občutno manj pomembne, kajti le redko z zgledom odločujoče okrepijo sorodne ideološke nastavke zunaj nacionalnega prostora.

Pomembne pa so zato toliko bolj za razvoj in obstoj civilne družbe in državnega aparata znotraj nacionalne države. O idejnem agensu evropske družbe zato lahko govorimo predvsem tedaj, ko ga proizvede oziroma ko se oblikuje tudi v krogu večjih nacionalnih držav.

Prioriteta znotraj posameznih manjših nacionalnih držav – kot je denimo Slovenija – pri zadovoljevanju osnovnih potreb je tako, gledano s stališča evropske družbe, povsem irelevantna (razen če ni neposredno škodljiva). Kajti Evropa kot

⁵² Zdravko Mlinar, Problemi št 91–90, 1970 v: Ivan Urbančič: Uvod v vprašanje naroda, Maribor 1981, str. 12

⁵³ Zgled je lahko na primer izrivanje iz družbenega prizorišča in fizično omejevanje nacionalističnih interesnih skupin, ki se pojavljajo v nemški družbi.

⁵⁴ Izpostavljeno v smislu zgoščenosti v prostoru in predvsem času dogajanja.

⁵⁵ Da je to res, zopet lahko ugotovimo s praktičnim primerom. Zaradi lažje predstavitve je problem smiselno zreducirati na elementarnejšo obliko nacionalne entitete, denimo na narodnostno manjšino, za katero vemo, da že zaradi majhnih impulzov in zelo hitro menjuje družbeni agens, (se denimo oddaljuje od večine ali se ji približuje, bodisi da gre za nacionalno različno večino, v kateri manjšina eksistira, bodisi za matično nacionalno državo, kot to razume Boris Pahor v svojem eseju Vrednost manjšinskih kultur, Sodobnost 11/12, 1994, str.: 986). Še posebej očitno pa je to izpostavljeno, ko se pojavlja v obliki agensa nacionalizem (z negativnim ali pozitivnim predznakom) in ko ga hkrati na preostalem evropskem prizorišču ni videti. Podobno si je možno to razliko razložiti tudi z vidika gospodarstva, ki priznava, da »se majhne evropske države razlikujejo od velikih po tem, kako se odzivajo na gospodarske spremembe,« kajti »preprečiti morajo negativne učinke, ki jih prinaša mednarodna liberalizacija... Zaradi svoje majhnosti ponavadi tudi ne morejo biti nosilci sprememb v svetovnem okviru.« (Marko Jaklič, Demokratični korporativizem kot element specifičnega strateškega usmerjanja majhnega gospodarstva v: Slovenska ekonomska revija, 1.45 št.1–3, 1994, str. 169).

globalna družba, v primeru, da se interesi v smislu obeh pólnih potreb razhajajo, se takim odstopanjem niti od daleč ne prilagaja, temveč jih skuša v slehernem trenutku enostavno konformirati,⁵⁶ kajti prepogoste menjave določenega idejnega agensa so lahko za globalno evropsko družbo bodisi izjemno moteč dejavnik ali pa v primeru sinhronosti samo področje potencialnega širjenja lastnih interesov in potreb. Od tod je tudi logično, da obstajajo pri majhnih narodih večje oscilacije na poti družbenega (kulturnega, ekonomskega) razvoja, če privzamemo, da je najpravilnejša pot tista, ki jo ubere (evropska) globalna družba. Zato bi bilo idealno razmerje, ki pa je zaradi obstoječe visoke frekvence menjavanja seveda možno samo teoretično, da bi se amplitude ciklov med manjšimi nacionalnimi skupnostmi in globalno družbo ne razlikovale preveč. Šele ob takem razmerju bi lahko govorili tudi o enakopravnosti etničnih entitet v globalni družbi. Tega pa v današnji Evropi seveda ni, in v skladu z različno vrednotenimi osnovnimi potrebami majhnih etničnih entitet tega niti ne moremo pričakovati. Tako so povsem razumljive ugotovitve, da »je vsaj Zahodna Evropa zrela za postnacionalne identitete«⁵⁷ oziroma, da »po določenem prehodnem obdobju (?) lahko pričakujemo, da bo prevladala nadnacionalna integracijska logika«⁵⁸ oziroma, da bo »vstopanje v informacijsko dobo povzročilo kolaps doslej znane prostorsko časovne organizacije družbe«⁵⁹ (poudarki in vprašaj A.P.), in še in še podobnih ugotovitev in domnev, ki vse nakazujejo možnost vzpostavitve takšnega idealnega razmerja. »Rešitev« torej za majhne nacionalne države glede tega, kako naj čim ugodneje vstopajo v interakcijo z okoljem, ni v celoti odvisna od odločitev njenih upravnih mehanizmov, temveč tudi od avtonomnih interesnih skupin znotraj nje same. Lahko jih seveda določeni institucionalizirani mehanizmi kontrolirajo, vendar je v takem primeru možno doseči največji amplitudni zamik.⁶⁰ Pravega recepta za odpravo pogostejšega menjavanja pólnih agensov pa najbrž brez navezave z globalno evropsko družbo – ni, kajti dejstvo je, da ravno takšno družbo, ki predstavlja tudi okolje našemu nacionalnemu družbenemu sistemu, razumemo kot optimalno pot družbenega razvoja.

Problem pa nastane še nekje, kajti na ravni (majhne) države je osnovna, za skupino posameznikov eksistenčno pomembna simetrija v trikotniku država, **ekonomija in civilna družba** povsem jasno strukturirana. Na globalnem, nadnacionalnem nivoju pa se obstoječa simetrija, zaradi »ne-jasnosti«, poruši.⁶¹ Globalno, »univerzalistično državo« namreč oblikujejo birokracije in politične elite (nekaterih!) nacionalnih držav⁶², operacionalizacija globalne ekonomije pa je nekako ekvivalentna realizaciji brezcarinskih menjalnih mehanizmov ter obstoju internacionalnih gospodarskih trustov, korporacij in kartelov, tretje oglišče trikotnika pa pri tem kar ostane neizdefinerirano, kajti ni več jasno, kaj je s civilno družbo, poleg tega pa se

⁵⁶ Denimo: močno obsoja pojave nacionalističnih gibanj, ki jih dojame kot ovire pri vzpostavljanju nadnacionalne identitete oziroma v nasprotnem primeru torpedira vsakršne poskuse nadnacionalnega združevanja, kadar jih pač dojame kot neprijetno kopičenje fizične moči.

⁵⁷ Rudi Rizman, Teoretske strategije v študijah etnonacionalizma v: Zbornik, Študije o etnonacionalizmu, Ljubljana 1991, str.: 34.

⁵⁸ Martin Shaw, Post-Military Society, Cambridge 1991, str.: 23.

⁵⁹ Stanley Brunn & Th. Leinbach, Collapsing Space and Time, London 1991, str. 143.

⁶⁰ V podkrepitev tega izvajanja naj navedem problem nekdanje Sovjetske zveze, kjer je institucionalizirana upravna moč pokazala interes po negiranju nacionalističnega agensa in ji je pri tem uspelo povzročiti samo amplitudni zamik, kajti nacionalistični ideološki nastavki so na koncu le postali tudi agens in povzročili spremembe v družbi, in sicer kar konkretno razpad nadnacionalne oblike koeksistence.

⁶¹ Kar, mimogrede, v teoriji sistemov pomeni, da je celoten sistem, torej, brž ko izgubi osnovno ravnovesje, neobstoje in vodi v kaotičen razpad.

⁶² Prim. Slavko Splichal, Pomlad javnosti, Javnost 1-2, Ljubljana 1994, str.: 18.

v precepu znajde tudi preostanek državnih uprav tistih integracijo sestavljajočih držav, ki jih vsem demokratičnim načelom navkljub ni mogoče obravnavati kot enakovredne nekaterim elitističnim. Posamezne, že davno izoblikovane »nacionalne civilne družbe« so tako prisiljene v poenotenje, ne da bi pri tem vedele zakaj in v kaj. Nastane namreč povsem enosmeren komunikacijski tok,⁶³ ki ga je smiselno označiti kar s postmodernim imperializmom, kajti povzroča začetke centralizacije moči, postavljanje ravnotežja s pomočjo prilagajanja periferije, standardizacijo informacijskih kodov in naš ciklični krog se zopet hermetično zapre, kajti te potencialno »periferne« civilne družbe precej kmalu poskrbijo, da identitetni vzorci ne izginejo kar enostavno. Vse to pa pomeni, da so majhne (nacionalne) skupnosti prisiljene v podredivo razmeram, ki so diktirane, to pa je hkrati kar enako zahtevi po ukinitvi vsaj dveh dejavnikov iz prej evidentno simetričnega trikotnika v teh istih družbah. Vendar takšna zahteva po sesutju omenjene trikotne simetrije, bodisi na nacionalnem bodisi na nadnacionalnem nivoju, nikakor ni naivna (še celo v teoretičnem razmišljanju ne), kajti izpostavi se tudi vprašanje države, ki jo nadnacionalna integracijska prizadevanja postavljajo v krizno situacijo⁶⁴, in sicer gre po eni strani za vlogo države v gospodarskem razvoju in po drugi, kar je še pomembnejše, za njeno socialno komponento, do naslednjih nejasnosti pa bo najbrž spet prišlo tudi ob koncu procesa naše privatizacije, ko se bo zaostri vprašanje med zasebnim in javnim interesom.

4. Psihološki problem nacionalne in nadnacionalne identitete

»Danes vsekakor obstaja evropska narodnost«

Victor Hugo

Problem kolektivne identitete je bistven za razlago, sploh pa za sam obstoj integracij, kajti nacionalna identiteta pomeni čutiti se pripadnika določenega naroda, se z njim istovetiti, mu torej pripadati. Ta razlaga je nesporna, zatakne, in to precej, pa se takrat, ko je potrebno povedati, kaj je sploh narod. Vendar s tem se v tej razpravi ne bomo pretirano ukvarjali, temveč bomo privzeli, kar ponuja teorija, čeprav je res, da tudi sama nima sprejetega popolnega konsenza o tem, kako postaviti definicijo, ne da bi se ji pri tem katerikoli od »narodov« izmuznil. Pomembno je tudi vedeti, še posebej za razumevanje poskusov vzpostavitve nadnacionalne identitete, da je nacionalna identiteta relativno neodvisna od obstoja nacionalne države, obratno pa to seveda ne velja, kajti nacionalna država je relativno povsem odvisna oziroma neobstoja brez prisotnosti nacionalne identitete. Zato je s tem v zvezi smiselna ugotovitev, da je nacionalna identiteta samo **stvar subjektivne zavesti vsakega posameznika**, zavesti o tem, da nekaj obstaja oziroma, je kot

⁶³ Kar ugotavljajo številne komunikološke študije iz zadnjih let (npr. v Herbert Schiller & Kaarle Nordenstreng (ur.) *Beyond National Sovereignty: International Communications in 1990s*, New York 1993).

⁶⁴ Krizni položaj države je seveda predvsem metafora s subjektivno noto, kajti objektivno bi takšne razmere morale pomeniti popoln razpad mehanizmov, ki sicer zagotavljajo posamezniku in skupini izpolnjevanje nekaterih osnovnih eksistenčnih zahtev in bi dovoljevale samo dve alternativni, eksterno posredovanje ali pa popolno anarhijo v sistemu. Kar je mišljeno z gornjim, lahko pojasnim tudi z znano mislijo, da krizni položaj države nastopi tedaj, »ko politično zavedni družbeni elementi ali njihova večina prenehajo verjeti, da lahko država zagotovi sredstva za izpolnjevanje njihovih legitimnih pričakovanj in uresničitev želja.« (Max Beloff: *The Political Crisis of the European Nation-State v: Between Sovereignty and Integration*, ur. Ghita Ionescu, New York 1975, str. 25)

nacionalni mit obstajalo v zgodovini.⁶⁵ Permanentno »bistvo« nacionalnega karakterja si je namreč izmislila teorija nacionalne misli v času kozmopolitizma, pri tem pa preprosto pozabila, da se moderna nacionalna zavest sploh ne ukvarja preveč z osnovnim nacionalnim karakterjem ali nacionalnim bistvom, temveč se **definira s pomočjo primerjanja z okoljem in razlikovanja od tujcev.**⁶⁶ V tem smislu je mogoče opredeliti tudi evolucijski razvoj oblikovanja nacionalne identitete pri posamezniku kot njenem »uporabniku«. Nacionalno identiteto je mogoče prepoznati kot »produkt določenega procesa, to je identifikacije.«⁶⁷ Vendar je etnično identiteto najbrž precej težko razumeti kot nek končen produkt, kajti proces identifikacije ni in ne more biti nič drugega kot splošna interiorizacija vseh elementov narodnostnega. Kar pa vemo, da pri vsakem posamezniku traja praktično vse življenje, in sicer še posebej intenzivno vselej takrat, ko v percepcijske ravni individuuma vstopajo novi inkulturacijski agensi iz osebnostnega okolja.

To pa se ne dogaja enodimenzionalno, ampak se v človekovem življenju odvija, seveda v neposredni časovni odvisnosti z že doseženo socializacijsko in inkulturacijsko stopnjo, na naslednjih štirih, med seboj prepletenih ravneh⁶⁸:

1) **determinativna raven:** je tista, pod katero prepoznamo ekonomsko, politično, družbeno in kulturno **stvarnost** skupnosti, v katero je posameznik, ki razvija nacionalno identiteto, vsajen (bodisi z rojstvom, lahko pa tudi ob migracijah);

2) **sociološka raven:** je tista, ki združuje osnovne konstitutivne elemente **narodnostnega**, kot so teritorij, jezik, zgodovinski spomin in mitologija, ki jih posameznik spoznava in ponotranja s socializacijo;

3) **psihična raven:** je tista, na katero vplivajo različni pomembni impulzi (kulturna rast z uspešnimi literarnimi, likovnimi, glasbenimi... deli, pomembna zmaga v kateri od športnih panog, politične zmage na mednarodnem prizorišču, tudi vojaški dosežki), in na kateri zaznavamo različno **intenzivnost** občutka pripadnosti in narodnostne zavesti, (posredno torej tudi uspešnost asimilacije, stopnjo usmerjene manipulacije komunikacijskih kanalov (=množičnih medijev), negativni patriotizem in pogojno tudi iskanje življenjskega smisla znotraj etnične identitete); in nenazadnje;

4) **avtonomna raven;** ki se kot oblikovalka nacionalne identitete pojavi šele potem, ko posameznik uspe, na osnovi ponotranjenja prvih treh ravni in zato šele delno izoblikovane etnične identitete, **racionalno vrednotiti** smiselnost konstitutivnih elementov nacionalnega, nacionalne aspiracije, možnosti migracij, samoizbire...

»Problem« nacionalne identitete je torej v tem, da poteka njena izgradnja z roko v roki s socializacijskim procesom posameznika, kar pomeni, da je v posameznikovi zavesti vsajena najgloblje, kolikor je sploh mogoče. Drugi »problem« pa je, da ima vsajen zelo močan obrambni mehanizem, ki se sproži vsakič, ko feed back

⁶⁵ Takšen zorni kot gledanja zato tudi prepoznava vsakršno pojavno obliko asimilacije (kulturno, politično...), kar se v sodobnosti bolj ali manj v resnici tudi dogaja in kar je že bilo razloženo v prejšnjem poglavju. Strogo genealoško razumevanje (ki smo ga med drugim lahko prebrali tudi v lani objavljenem eseju v Sodobnosti avtorja dr. Marka Dvořaka Teze o narodu in družbi), pa seveda pravo asimilacijo zanika.

⁶⁶ Tudi ta pojav je znan že iz preteklosti, in sicer ga lahko navežemo na etimologijo pojmovnih kategorij: barbar, pogan, pa Čigan, Bosan'c, itn., ki vse jasno opredelijo meje med nacionalno entiteto in okoljem. O tem govori na primer tudi jezikoslovje: »V imenu, ki ga je neka etnija privzela, so bili, bodisi jasno izraženi ali ne, prisotni nameni razlikovanja od sosednjih etnij, potrditi superiornost...« (Emile Beneviste, Le Vocabulaire des Institutions Indo-Européennes, Paris, 1969, cahier 2, str.: 1:368.)... pa socialna psihologija: »Identiteta obstaja le glede na identiteto ostalih elementov v njegovi skupini.« (Mead, G: Mind, Self and Society, Chicago 1968, str.: 206.)

⁶⁷ Npr.: Sušič & Sedmak, Tiha asimilacija, Trst 1983.

⁶⁸ Glej tudi moj članek Zakaj si ni mogoče predstavljati »evropske« identitete? Tribuna, januar 1995.

subjektivne percepcije dogajanja vrne povratno informacijo, da zadovoljevanje osnovnih potreb v skupini vodi v neglekcijo kolektivne identitete. Seveda sta to problema predvsem za vzpostavitev trdne nadnacionalne identitete, kajti v tej naši Evropi je za zdaj tako, da se (mladi) »Evropejci« (bolj ali manj) socializiramo pretežno z različnim maternim jezikom, znotraj svojega nacionalnega prostora, v okvirih nacionalnega šolskega in izobraževalnega sistema, ki poudarjeno reproducira nacionalni, zgodovinski in kulturni mit, itn. in smo na te elemente t.i. evropske različnosti ne le neracionalno navezani, ampak se z njimi, kot že povedano v tem razdelku, v prvi vrsti identificiramo in se jim nismo pripravljeni kar odreči⁶⁹. Nadnacionalna identiteta na takšne ugodnosti seveda težko računa, kajti v prvi vrsti jih onemogoča odsotnost skupnega komunikacijskega koda, jezika ter (trenutni) monopol nacionalnih državnih uprav nad socializacijskimi mehanizmi.

5. O avtonomnosti identifikacije z nadnacionalnim

*»Časi majhnih narodov so minili. Prišel je čas cesarstev.«
Joseph Chamberlain*

V sodobnem, informacijskem svetu je tisti poglavitni družbeni nastavek, ki je povzročal medosebno odvisnost, doživel revolucionarno spremembo. Danes v Evropi ne gre več za veliko večino posameznikov, ki medosebno odvisnost razvijajo samo znotraj ozkih socialnih in teritorialnih meja identitete skupine, redko zunaj nje, še redkeje pa zunaj nacionalnih meja, kot je bilo to v zgodovini, temveč smo lahko priče vse intenzivnejšemu povečevanju medosebne odvisnosti v svetovnem,⁷⁰ še bolj pa v evropskem merilu. Revolucionarno je v tem premiku dejstvo, da intranacionalna medosebna odvisnost in povezanost vsebolj izgublja pomembnost in uporabnost, in to zaradi povsem preprostega dejstva vse večje diferenciacije interesov in eksplozije slogovnih variacij. Poplava vsakovrstnih informacij namreč že res odpravlja visoko verjetnost notranje entropičnosti in stagnacije v razvoju družbe, vendar na način, da razvoj pomeni večjo kompleksnost, odprava nejasnosti pa še večjo količino informacij. Ker je ta proces spiralen, namreč več informacij zahteva zaradi večje jasnosti in zaradi novih horizontov znanja, ki jih odpira, še več informacij, je jasno, da posamezniki, katerih informacije so samo predstavitev lastnih miselnih procesov, vstopajo v vse večjo diferenciacijo: diferenciacijo interesov, življenjskih stilov, aspiracij, ...

Nekje na začetku predinformacijske spirale, torej ob nastanku množičnih medijev, je bila ta diferenciacija še slabo izražena in so zato »vsi vedeli vse«⁷¹, danes pa že nacionalne meje v določenih primerih sploh ne morejo več oziroma se to dogaja vse redkeje, priskrbeti istointeresne medosebne interakcije, kaj šele odvisnosti.⁷² Sploh pa, če gre za majhne nacionalne skupnosti – takšne, kot je recimo Slovenija, in s tem je lahko tudi uvodna misel iz tretjega razdelka precej bolj razumljiva. Razumljivo pa je tudi dejstvo, da je hkrati z vključitvijo v širši prostor

⁶⁹ Pa če govorimo o vsehsplošnih zahtevah v Evropi po varovanju osnovnega nacionalnega konstrukta, t.j. lastnega jezika (na primer ob sprejetju zakona v Franciji), tekmovalnosti in postavljanju s športnimi dosežki ali predpostavljaju lastnega nacionalnega mita ...

⁷⁰ Prim. z Zdravko Mlinar, *Individuacija in globalizacija v prostoru*, Ljubljana 1994, str. 26.

⁷¹ Veljalo je seveda za izobražence in strokovnjake.

⁷² Danes to tudi ne velja samo za strokovnjake in znanstvenike – čeprav za njih najbolj eksplicitno – temveč recimo tudi za podjetnike, potrošnike, kulturnike ...

precej večji tudi razpon ustreznih in hkrati dosegljivih interesnih alternativ, in da se s tem tudi zmanjša stopnja ranljivosti in neposredne odvisnosti od ene same ali od neljubo majhnega števila. To pa pomeni dvoje. Prvič, da se posameznik odcepi od nekdanj neskončne zblizevalne moči, izvirajoče iz teritorialne povezanosti ljudi (=naroda); in drugič, da posamezniku ni več eksistenčno in ustvarjalno pomemben samo nacionalen, t.j. domač prostor, temveč se ta pomembnost razširi tudi preko nacionalnih meja.

Pomembnost tega dogajanja torej izvira iz avtonomnih odločitev posameznika, pogojenih z njegovo individuacijo in interesno diferenciacijo. Vendar v tem času to še nikakor ni zadosten pogoj za trdno nadnacionalno identiteto.

Disperzija interesnih variacij namreč na eni strani že res predstavlja silo, ki deluje centrifugalno na nacionalno zavest, vendar na drugi strani ne ponuja⁷³ »centripetalne« identifikacijske komponente, ki bi jo nekeje v poznih razvojnih fazah lahko prevzeli za osnovo nadnacionalni kolektivni identiteti. Poleg te ugotovitve pa teoretiki družbenega razvoja ne smejo pozabiti niti na dejstvo, da povezanost in medsebojna odvisnost zunaj nacionalnih okvirov, s tem ko, kot je bilo v enem prejšnjih odstavkov zapisano, intenzivno naraščata, še ne pomenita tudi dejanske večine, ampak (za zdaj) morda le aktivnejšo in prodornejšo manjšino, ki (tudi za zdaj) šele kaže, v kakšni smeri se odvijajo družbene smerice. S tem v neposredni zvezi je pravzaprav tudi dejstvo, da nosilce nadnacionalne identitete mnogi (tako teoretiki kot tudi politiki, ki s tem manipulirajo) povsem neupravičeno enačijo s tako imenovano kategorijo »aktivne javnosti«⁷⁴ v mednarodnem prostoru. Ta seveda predstavlja veliko manjšino v primerjavi s celotnim prebivalstvom, kar pomeni, da dovolj trden nosilec (permanentne) kolektivne identitete to ni in na tak način sploh ne more biti.

Poleg tega pa je še pomembnejše, da samo s svojimi avtonomnimi odločitvami, sledeč interesnim potrebam, v interakciji z nadnacionalnim okoljem posamezniki še ne vstopajo v primarne socializacijske, in kar je še bistvenejše, v inkulturacijske procese drugih nacionalnih entitet. Z besedami⁷⁵ prof. Jana Makaroviča zveni razlog za tako interakcijo takole: »Ni je bolj dolgočasne stvari, kot biti Slovenec med drugimi Slovenci. Biti Slovenec je razburljivo med Indijci, Kitajci, Angleži ali Srbi!«⁷⁶ Kar pa je mogoče (in najbrž ni preveč narobe) interpretirati tudi kot dejanje utrjevanja lastne nacionalne identitete, o kakšnem fizičnem spajanju kultur na tak način pa najbrž nima smisla razpravljati.

Osnovni »problem« nadnacionalne zavesti in pripadnosti je torej ta, da je v tem trenutku odločilno vezana na avtonomno komponento »uporabnikov«, kajti smiselno o gradnji te zavesti na drugih komponentah tako ne moremo govoriti. Zaradi tega tudi teh uporabnikov ni prav veliko, čeprav je res, da njihovo število najbrž raste in da so po kriterijih družbenega statusa kvalitetni, a po drugi strani tudi kvantiteta najbrž nekaj zaleže. S tega stališča si torej trdne nadnacionalne, evropske

⁷³ Prav zaradi tega je slogovna in interesna različnost, ki jo omogočajo sodobni komunikacijski kanali, tudi razumljena kot potreben in zadosten pogoj za začetek procesa globalizacije. Gre namreč za to, da se miselna razmerja ne postavljajo po načelu »mi proti vam«, ampak »jaz tebi«.

⁷⁴ prof. Slavko Splichal je razdelil pojmovanje javnosti v smislu socialne kategorije na tri nivoje: a) volilna javnost, katere empiričen pomen je volilno telo, b) pozorna javnost, katere člani se vsaj občasno, glede na interes, vključujejo v razprave o političnih zadevah in c) aktivna javnost, ki je elita pozorne javnosti in s stalnim (bolj ali manj) argumentiranim razpravljanjem oblikuje politične procese.

⁷⁵ Sposojeni mi sicer iz drugega konteksta, a kljub temu nadvse ilustrativnimi.

⁷⁶ Jan Makarovič: O štirih oblikah nacionalizma v: Slovenci in prihodnost, Nova Revija, Ljubljana 1994, str. 113.

identitete ni možno zamisliti, vsaj tako trdne, da bi sama od sebe pomenila integrativno silo, prav zagotovo ne.

6. Torej? Združena Evropa za vedno?

*»Evropa, moja dežela«
Jules Romains*

Trenutno je obstoj pravnega in demokratičnega državnega aparata najvišji dosežek, ki si ga je človeštvo (del človeštva, če smo povsem poštene) izbrilo v prizadevanjih po odpravi temnoveskih družbenih razmerij, ki so »posvečeno« manjšino postavljala za bolj enako med enakimi. Naslednja stopnja v razvoju človeštva pa že glasno razbija po vratih naše zavesti in s seboj prinaša novico o planetu, ki ne bo nič drugega kot ena sama poseljena Vas, v kateri se bodo kajže pod obronki večnega ledu na severu imenovala Evropa. S takim kurirjem pa je križ, kajti obeta nam sicer nekaj novega, razburjivega in najbrž nekaj čisto zares dobrega, toda hkrati v isti sapi pojasnjuje, da bo to pomenilo tudi sesutje dotlej veljavnih vrednot, norm in vzorcev človekovega obnašanja. Ne nepomembno vprašanje pa je, če nam je varnega ugodja vajenih takšen avanturizem res pisan na kožo. Poleg tega pa je vprašanje, če bodo kaj takšnega državni aparati kot nosilci oblasti in dominantne (integrativne) sile sploh dopustili, kajti šele njihovo sesutje je sploh lahko predpogoj za vzpostavljanje globalne vasi. S tem v zvezi je tudi zanimiva kontradikcija v pojmovanju države, ki po eni strani slabi zaradi odpravljanja nekaterih mehanizmov, ki so bili domena državnih uprav oziroma še bolj zaradi prenosa takšnih vzvodov na raven nadnacionalne integracijske uprave, po drugi strani pa država ostaja nosilka trenutno najbolj daljnosežnih dosežkov človeštva, kot so demokracija, socialna politika, (relativna) mednarodna varnost, brez katerih si je bolj težko zamišljati kakršenkoli razvoj človeške družbe. Dosedaj smo bili tudi vajeni, da se vsakršne novosti v družbenih razmerjih, če se že izdajajo za revolucionarne, dokazujejo v – revolucijah. Danes pa so izgledi, v medijsko močno podprtih okoljih (kakršno je tudi naše), kjer je vse pod racionalno kontrolo varovalnih mehanizmov, na mednarodni ravni pa še posebej, za neracionalno izlivanje »čustev in hotenj«, hvalabog, bolj simbolični (prim. odstavek o disfunkcionalnosti medijev). Morda je prav zato potrebno s pričakovanji gledati na, v vsa področja vdirajočo, informacijsko tehnologijo, kajti z njo so nastavki radikalnega nacionalizma močno otopeli. Topijo pa jih tudi druge družbene razmere, kajti iz etikete papirnatega zmaja se je skobacala ekonomija, ki sedaj »žre« tudi zares, da o razsvetljujoči evoluciji znanja niti ne govorimo.

Vprašanje pa ostaja nespremenjeno, namreč: ali je smiselno pričakovati, da bo združena Evropa obstala na prizorišču nastajanja zgodovine in s tem nadomestila kontinuiteto narodne zavesti ali pa bo popustila pod naraščajočim pritiskom »švohnečih« identitetnih vzorcev. V vsakem primeru se bo cikličnost, ki jo ugotavljam v prvem delu razprave, nadaljevala, kajti Evropa, kot se predstavlja, silnim željam navkljub ne bo sposobna obstati kot zakladnica tolerantnih razlik, temveč samo kot od narodne zavesti različna skupna zakladnica. Kulturna in etnična toleranca je namreč danes vezana na ekonomsko doktrino liberalizma, katere bistvena osnova je individualizem posameznikov. To pa pomeni, da toleranca dejansko ne more pomeniti pravega, poglobljenega sožitja, tovrstna oblika je lahko le politični idol.

Toleranca, ki smo ji priča danes, torej lahko pomeni največ to, da drugačne

samo poslušamo in živimo površno mimo njih. Še vedno pa v Evropi, niti kjerkoli drugje v svetu, nismo pripravljeni »živeti razlik«, kar bi bil lahko sicer moto globalizma kot najskerajnejše doktrine univerzalizma.

Dejstev pro et contra združeni Evropi je seveda precej, kakor je precej tudi njihovih interpretacij, in preko nekaterih posameznih, dejstev namreč, sem na pomembnejša vprašanja že nakazal odgovore v razpravi, skupen odgovor, ki naj bo tudi sklepna ugotovitev, pa se mi je oblikoval takole: ideja o združeni Evropi za vedno je zgolj politična farsa, ki nima utemeljitve niti v eni sami od tistih znanstvenih disciplin, ki se ukvarjajo z družbenim razvojem! V vsakem primeru jo bo prihodnji čas bodisi bistveno presegel ali pa pokazal, da je smiselnejša iztočnica družbenega razvoja tista, iz katere je ta ideja tudi izhajala, namreč iz ideje nacionalne države, vendar očitno v »napačno smer«. Vzpostavitev globalizma, ki ga prav prostorska sociologija postavlja za vizijo naslednje stopnje razvoja človeštva, namreč nima prav veliko izgledov iz situacije petih ali šestih med seboj uničujoče konkurenčnih ekonomskih otokov, katerih eden je oziroma bo tudi Evropa. Hkrati pa je ovira tej Potjomkinovi vasi politike tudi tista kontinuiteta, ki jo zgodovina vleče s sabo vse od svojega začetka, pa pri tem ne gre toliko za kontinuiteto naroda, temveč za kontinuiteto narodne zavesti. In kolikor gre verjeti psihološkim in sociološkim meritvam, je v zadnjem času povsod po Evropi nastal skeleč vakuum vrednot, Evropa je tako rekoč »pozabila, kje se je navzela svoje prvobitne smiselnosti«, kot je to nekje zapisal prof. B.M. Zupančič. Dejstvo je namreč, da imata Nemčija in Francija velike težave s svojima še nedavno prepoznavnima identitetama, da je Otok ob izgubi pozicije moči v pat položaju, da se v Španiji bodejo z avtonomističnimi težnjami manjšin in s korupcijo v krogih oblasti, in da recimo italijanske razpoke med severom in jugom vežeta le še tradicija in skupna zunanja politika proti navideznemu sovražniku. Tudi znanost v zadnjih letih postavlja kazalce narodne zavesti vse bolj proti vrelišču in podoba je, da bo v prihodnje vizija ne samo ekonomsko povezane, temveč tudi kulturno »enotne« Evrope kaj grenko jabolko spora, ki bo iz zlate prevleke izluščeno kot kaki priletelo v naročje nekaterim krojačem z bolečimi »evropskimi« iglami in trdim dretom.

Vse zapisano pa še ne pomeni, da gre za odmevni evroskepticizem in da Slovenija sploh ne sme v Evropo, ker da je ta tako ali tako neobstoja. Pomeni samo, da bi ne bilo smiselno na vrat na nos skočiti v njeno naročje in pri tem ne razmisliti, na kakšen način bo možno neboleče obdržati tisto, zaradi česar je bila že prejšnja integracijska opcija na Balkanu neustrezna. Enako pa je ob tako radikalni odločitvi najbrž prepotrebno smiselno ovrednotiti tudi pomisleke, ki jih nakazuje naša gospodarska stroka, če že gre za ekonomsko in ne hkrati tudi politično integracijo.